

Тема 4. Сутність та види податків

План лекції:

- 4.1. Історичні аспекти розвитку оподаткування.
- 4.2. Поняття і функції податків.
- 4.3. Принципи та елементи оподаткування.
- 4.4. Класифікація податків та їх характеристика.

4.1. Історичні аспекти розвитку оподаткування

Історія розвитку податкової системи знаходиться в прямій залежності від історії розвитку цивілізації. Поступово податкова система стає головним інструментом держави. Аналіз історичних даних дає змогу стверджувати, що розвиток та зміна державного устрою завжди супроводжується зміною податкової системи.

Податкова система виникла і розвивалась разом із державою. Початковою формою оподаткування вважають жертвоприношення, яке наділяли силою закону, і яке носило обов'язковий характер. Ці жертвоприношення мали фіксований відсоток, так звана «десятина». Спочатку це була десята частина зібраного врожаю, вирощеної худоби, пізніше її замінили грошовим еквівалентом.

Одним із найдавніших джерел доходів були домени, або державне майно, землі, ліси. Спочатку вони належали до власності монарха. Доходи з якої надходили до скарбниці монарха, яка була одночасно і державною скарбницею. Іншим джерелом доходів виступають регалії – це виключне право казни займатися певним видом виробництва, діяльності, мати зиск з природних явищ.

У III ст. до н. е. Римська держава змінює стратегію своєї діяльності й податкову систему. Податки поділяються на громадянські та провінційні. Громадянський стягувався у вигляді майнового податку. Провінційний ділився на поземельний та особистий. Таким чином, податкова система поділялась на державні та місцеві податки (перші форми комунального податку). У подальшому податковій системі змінювались, кількість податків зменшувалась (або збільшувалась). На початку I тисячоліття в Римській імперії, крім державних і поземельних податків, встановлювалась плата за фруктові дерева, винограду лозу та ін. Існувала також подушна подать. Це були прямі податки. Але в той же час стягувались і непрямі податки – наприклад,

податок з обігу (ставка 1 %), з обігу в торгівлі рабами (4 %), на звільнених рабів (5 %) тощо.

Оподаткування у грошовому вигляді, як правило, стимулювало продаж виробниками залишків своєї продукції, тобто податки виконували ще й функцію стимулювання розвитку господарства.

Фінансова система Київської Русі стала формуватися наприкінці IX ст. У той же час почала складатися і податкова система, яка була практично єдиним джерелом доходу великого князя Русі.

Податкову систему, що існувала в Римській імперії, в подальшому застосовували і в інших європейських країнах. Наприклад, у Візантії існував 21 прямий податок, куди входили подушна подать, земельний податок, на утримання армії, на купівлю коней. Був податок на рекрутів, який давав змогу тим, хто його сплачував, не служити в армії. Уперше було введено мито на видачу державних актів (прообраз сучасного мита). Особисті податки сплачували сенатори й інші чиновники та військовослужбовці, які дістали посадове підвищення. Тобто застосовувався прогресивний принцип обкладання прибутковим податком. Часто у Візантії практикувалися й різні надзвичайні податки – на будівництво флоту, утримання військових контингентів та ін. Загалом кількість податків та їх розміри були досить великими, що часто призводило до зменшення податкової бази платника, а в кінцевому підсумку – до фінансових криз та ослаблення держави.

Податкова політика та податкові системи в Європі будувались за прикладом Римської імперії, але поступово вони змінювались.

У Франції стягненням податків та їх розподілом займалися громади. Контроль за цими процесами здійснювали чотири комісари на підлеглих їм територіях. Вища законодавча влада належала парламенту. У той же час деякі міські або сільські громади мали можливість викуповувати собі автономні права на стягнення та розподіл податків. Але пізніше всі проблеми, пов'язані з системою оподаткування, перейшли до короля, який встановлював податки і контролював їх розподіл. Подальші зміни у податковій системі призводили до погіршення організації стягнення податків (невизначеність конкретної дати зборів, постійні зміни розміру податків та ін.). Крім того, з'явилися нові податки, наприклад, прибуткове обкладання, поголовна подать тощо. Керівництво фінансовою діяльністю і податкова політика держави сконцентрувались у парламенті та у короля.

В Англії головою фінансового управління був король. Але для встановлення нових податків він повинен був одержати згоду парламенту (ця система збереглася в Англії й донині). Кількість

податків та їх склад були такими ж, як і у Франції. До того ж в Англії вперше було введено прогресивну шкалу прибуткового оподаткування, яка складалася з різних рівнів, та акцизи, хоча їх дія була обмежена тільки одним роком.

Але найпоширенішими акцизи стали в Німеччині. Наприклад, 1810 року уже існували акцизи більш як на 500 товарів. Особливістю податкової системи було зниження митних тарифів, що сприяло зростанню темпів розвитку вільної торгівлі.

Із кінця XVIII ст. починається нова епоха в оподаткуванні. До цього часу правила оподаткування уже виробилися, уявлення про постійність податків укоренилося. Сформувалося переконання, що маса різноманітних податків не тільки не відповідає своєму призначенню, а й зупиняє прогрес промислового розвитку і, спричиняючи шкоду народному господарству, наносить збиток казні.

Наступний період в історії податків (XIX ст.) відрізняється значно меншою їх кількістю і більшою одноманітністю. Форми податків стають більш визначеними, правила адміністрування більш виваженими, і під час вибору віддається перевага таким податковим джерелам, які обіцяють мільйонний дохід. В Англії із початку XIX ст. до інтересів двох пануючих класів починають приєднуватися і заявляти про себе інтереси робітників: постають питання про скасування всіх тих податків, які пригноблюють бідніші класи населення (скасується податок на сіль у 1825 р., на хліб у 1846 р., у 1842 р. знову запроваджується прибутковий податок).

У Росії протягом XVIII-XIX ст. головним податком залишався подушний, який відмінили тільки 1882 року. Для деяких верств населення (наприклад, міщан) подушний податок 1868 року був замінений на податок з міських споруд. Серед прямих податків найважливішим був оброк, який сплачували казенні селяни за користування землею (прообраз сучасного земельного податку). Його розмір залежав від розташування (у різних губерніях ставки були різні) та від якості землі.

На торгівлю та промислове виробництво була запроваджена патентна система, коли на кожне торговельне місце або заклад вводився особистий білет, який купувався в державних органах. У цей час вводяться різні податкові надбавки цільового призначення, наприклад, на будівництво державних великих шляхів, різних водних сполучень (затоки, порти) та ін.

Крім державних прямих податків, існували й місцеві (земські) збори. Розмір та об'єкт оподаткування встановлювали безпосередньо земські установи та органи.

У початковий період промислового капіталізму XIX ст. податкова система складалася з прямих податків, з одного боку, і безлічі податків на споживання – з іншого. Наприкінці XIX ст. у найбільш розвинутих капіталістичних країнах до податкової системи включають прибутковий податок як фундамент і податок на спадщину. Реальні податки відходять на другий план, але зберігається деяка частина найбільш доходних податків на споживання.

У 20-ті роки XX ст. діяли реальні (прямі) форми оподаткування, саме вони історично були першими. До них належать поземельний, домовий, промисловий податок і податок на грошовий капітал.

Поземельним податком називається такий податок, який падає на землевласника і передбачає обкладання доходу від землі. Об'єктом цього податку є земля, суб'єктом – землевласник, джерелом – дохід від землі (поземельна рента). Так будувався поземельний податок у всіх західноєвропейських державах.

Другим реальним податком був домовий податок, який з'явився у практиці європейських країн у XVI ст., коли стали розвиватися міста. Як зрозуміло з назви, суб'єкт податку – власник будинку.

Третій реальний податок – промисловий. Його об'єктом був промисел, за винятком сільськогосподарського. Це податок на будь-яку господарську діяльність у вигляді промислу, яка передбачає одержання прибутку. Сюди належали промисли у галузі промислової переробки сировини, промисли у галузі торгівлі й транспорту та різні види вільних професій (лікарі, адвокати, літератори та ін.).

Останній реальний податок – податок на грошовий капітал. Його об'єктом є вільний грошовий капітал. Цим податком обкладалися особи, що мали капітал, який вони або накопичили самі, або одержали у спадщину і який має грошовий вираз.

Скорочення частки непрямого оподаткування у загальному обсязі податків, що намітилося на початку XX ст., дозволило розглядати зміни у розподілі податкового тиску. Регресивний характер податкової системи, зумовлений переважанням у ній непрямих податків, почав трансформуватися в пропорційний характер, у зв'язку з переходом до прогресивного прибуткового оподаткування.

Але впровадження подальшої податкової реформи були перервані Першою світовою війною. Її ведення вимагало великого додаткового фінансування на військові операції та додаткових джерел поповнення державного бюджету. Тому виникла необхідність введення нових податків, але відчутного ефекту це не дало.

Ще більше зниження, а потім і практичне знищення чинної фінансової системи настало після 1917 р. Майже повністю була

знищена податкова система держави. Хаос, характерний для 1917-1918 рр., призвів до того, що податки перестали надходити до державного бюджету. Була зруйнована і податкова система України. У 1917-1918 рр., у період невизначеності політичної ситуації в Україні, влада належала Центральній Раді, яка не змогла швидко й чітко визначитися з економічною політикою. Фінансові реформи гальмувались відсутністю обігових коштів, невизначеністю державного бюджету. Податки практично не надходили до казни. У цей час тільки підвищили ставки акцизів і ввели податок на вино. У державі не складався не тільки податковий, а й фінансовий план. Знищення старих та введення нових податків проводилось несистематично і мало хаотичний характер. Так, були підвищені тарифи на поштово-телеграфні послуги, введені податок на телефонні апарати та акцизний збір на пиво, коньяк, виноградні вина. Планувалося ввести державну винну монополію.

Тимчасова втрата влади Центральною Радою в січні-лютому 1918 р. ще більше погіршила економічний та фінансовий стан держави. Практично з березня 1918 р. вся робота починалась спочатку. Проведення фінансової політики почали з грошової реформи, обміну грошей.

У 1923-1925 рр. уся система оподаткування складалась як з прямих, так і з непрямих податків. Серед прямих податків головними були сільськогосподарський, промисловий, прибутково-майновий, релігійний, гербовий збір, а також державне мито та мито на спадщину, а основними, непрямими – акцизи та мито. Крім традиційних підакцизних товарів (алкоголь, сіль, тютюнові вироби, нафтопродукти), вводяться акцизи на чай, сірники.

Податкова система часів Радянського Союзу пішла шляхом, протилежним світовому. Вона мала яскраво виражений фіскальний характер, її мета – збільшення дохідної частини державного бюджету будь-якими методами та засобами. Планування та збирання податків мало адміністративно-командний характер і відбувалось на директивній основі. Уся робота та фінансова діяльність підприємств була жорстко регульована та регламентована. Вони не мали господарської самостійності та зацікавленості у збільшенні результатів своєї діяльності, отриманні більшого прибутку. Ініціатива господарюючих суб'єктів була знищена. Отримані доходи розподілялись державою в централізованому порядку, незалежно від ефективності діяльності, а податкова політика будувалась на відносно постійній основі за відсутності розподільчої та стимулюючої функції.

Кардинально змінилася податкова політика в Україні лише в 1991 р., коли був прийнятий Закон України «Про систему оподаткування».

Найбільшого розквіту податки отримали за умов розвиненої ринкової економіки. Саме вони стають об'єктивним елементом фінансових відносин між державою та юридичними й фізичними особами. За допомогою податків здійснюється перерозподіл валового внутрішнього продукту в територіальному та галузевому аспектах, а також між різними соціальними групами. Цей перерозподіл згладжує вади ринкового саморегулювання, створює додаткові стимули для ділової та інвестиційної активності, мотивації праці, підтримання рівня зайнятості. І хоча продовжуються зміни не тільки видів і форм справляння податків, а й саме ставлення до них, нині ми спостерігаємо завершення формування моделі податкової системи деяких держав. Ця модель включає методи й об'єкти оподаткування, ставки податків, терміни їх сплати, контроль за надходженням та витрачанням.

Отже, починаючи з моменту формування, пройшовши довгий шлях розвитку та трансформації, податки залишаються ефективним знаряддям втілення державної політики з питань економіки та соціального розвитку. Процес формування податкової системи є безперервним. Саме тому виникає необхідність внесення змін до правової бази податкової системи з метою приведення її у відповідність тим соціально-економічним умовам, які виникають у державі.

4.2. Поняття і функції податків

Під **податком і збором (обов'язковим платежем)** до бюджетів та до державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками в певному розмірі, у чітко визначені строки і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

Податкам характерні такі риси:

- а) примусовість і обов'язковість, тобто відсутність у платника вибору щодо сплати податку (платити чи не платити), і встановлення юридичної відповідальності за ухилення від його сплати;
- б) безоплатність, тобто спрямованість коштів від платника до держави за відсутності зустрічних зобов'язань із боку держави;
- в) безумовність, тобто сплата податку без виконання будь-яких дій із боку держави;
- г) нецільовий характер, а саме відсутність чітких вказівок щодо напрямів використання надходжень від певного податку;

г) розподіл коштів від конкретних податків між бюджетами різних рівнів і державними цільовими фондами;

д) безповоротність, тобто кошти, сплачені у вигляді податків, не повертаються до платників;

е) регулярність стягнення, що полягає в безперервності бюджетного процесу та необхідності наповнення фондів коштів.

Сутність податків як економічної категорії відображається в їх функціях:

а) **фіскальна** (лат. *fiscus* – державна казна) – наповнення доходної частини бюджетів усіх рівнів для задоволення потреб суспільства;

б) **регулююча** – як через регулювання галузей суспільного виробництва, так і через регулювання споживання;

в) **контрольна** – шляхом регламентування державою фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва, отримання доходів громадянами, використання ними належного їм майна та дотримання фінансової дисципліни;

г) **розподільча** – є продовженням фіскальної: наповнення доходної частини бюджету, з наступним розподілом отриманих коштів для фінансування функцій та завдань держави та органів місцевого самоврядування;

г) **стимулююча** – шляхом запровадження окремим платникам податків пільг щодо їх сплати, що стимулює розвиток окремих галузей народногосподарського комплексу або здійснює підтримку незахищених верств населення країни.

Податки, збори та мито складають обов'язкові платежі, які визначають як обов'язкові внески до бюджету відповідного рівня або до позабюджетного фонду, які здійснюються платниками в порядку та на умовах, визначених чинним законодавством.

Законодавство України про оподаткування не визначає різниці між податком, збором (обов'язковим платежем) і митом, при цьому воно засноване на єдності їхніх основних ознак (обов'язковість сплати, примусовий характер, здійснення контролю за їх надходженням із боку єдиного органу державної податкової служби).

Проте поряд зі спільними ознаками між ними існують і певні відмінності:

а) **податок** – це узаконена форма відчуження власності юридичних та фізичних осіб до бюджету відповідного рівня (у розмірах і в строки, передбачені в законі) на принципах обов'язковості, безповоротності, індивідуальної безоплатності;

б) **збори** – це платежі, які стягуються з платника державними органами за надання права брати участь або використовувати як

матеріальні, так і нематеріальні об'єкти. Наприклад, право на припаркування автотранспорту, використання місцевої символіки тощо;

в) **мито** стягується з юридичних та фізичних осіб за здійснення спеціально уповноваженими органами дії і видачу документів, що мають юридичне значення. Так, митними органами стягується платіж за ввезення та вивезення товарів (перевезення через митний кордон держави), судами – за подання возову тощо.

Податки, на відміну від зборів та інших обов'язкових платежів, мають головне значення для формування бюджету, оскільки вони забезпечують близько 80 % надходжень до його дохідної частини. Мета податків – задоволення потреб держави, тоді як збори і мито спрямовані на задоволення потреб або видатків окремих установ. Податками є безумовні платежі, тоді як збори чи мито сплачуються у зв'язку з наданням платникові послуги з боку державної установи, що виконує свої владні повноваження. Збори та мито здебільшого мають разовий характер, тоді як податки сплачуються з певною періодичністю.

4.3. Принципи та елементи системи оподаткування

Загальні принципи побудови системи оподаткування знаходять конкретний вираз у загальних елементах оподаткування.

До елементів системи оподаткування належать: суб'єкт оподаткування або платник податків, зборів та обов'язкових платежів; об'єкт оподаткування; база оподаткування (оподатковуваний оборот); одиниця оподаткування; джерело сплати податку, збору та обов'язкового платежу; податкова ставка (норматив); податкова пільга; податкова квота; строки сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Суб'єкти оподаткування або платники податків, зборів та обов'язкових платежів – це особи, на яких Конституцією України та податковим законодавством покладено обов'язки: а) сплачувати податки, збори та обов'язкові платежі; б) нараховувати, утримувати та перераховувати податки, збори та обов'язкові платежі до бюджетів і до державних цільових фондів.

Суб'єктами оподаткування або платниками податків, зборів та обов'язкових платежів є юридичні або фізичні особи, банки, бюджетні організації, міжнародні об'єднання та організації, які відповідно до чинного податкового законодавства безпосередньо зобов'язані

нараховувати, утримувати та сплачувати податки, збори та інші обов'язкові платежі. Податкове законодавство завжди розпочинається з визначення суб'єктів оподаткування або платників податків, зборів та обов'язкових платежів, оскільки необхідно чітко знати, хто повинен платити той чи інший вид платежу до бюджету чи до державного цільового фонду та хто несе перед державою відповідальність за несплату або несвоєчасну сплату цього платежу.

Об'єкт оподаткування – це те, що підлягає оподаткуванню тим чи іншим податком, збором або обов'язковим платежем, – доходи, прибуток, майно, операції з продажу товарів, робіт, послуг та інші визначені чинним податковим законодавством об'єкти. Кожен податок, збір та обов'язковий платіж має самостійний об'єкт оподаткування, який визначається чинним податковим законодавством. Об'єкт оподаткування повинен бути стабільним, чітко визначеним, мати безпосереднє відношення до платника податку.

База оподаткування (оподатковуваний оборот) – це вартісний, фізичний або інший характерний вираз об'єкта оподаткування, законодавчо закріплена частина доходів або майна платника, яка враховується при розрахунку податку, збору та обов'язкового платежу.

Одиниця оподаткування – одиниця виміру об'єкта оподаткування. Це, зокрема, грошова одиниця для податку на доходи фізичних осіб, одиниця виміру площі (га, м²) для податку на землю, одиниця виміру потужності двигуна (кВт) для податку з власників транспортних засобів та самохідних машин та механізмів тощо.

Джерело сплати податку, збору та обов'язкового платежу – це дохід платника податку, збору та обов'язкового платежу, з якого він сплачує податок, збір та обов'язковий платіж.

Податкова ставка (норматив) – це законодавчо встановлена величина податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування. Податкові ставки (нормативи) можуть встановлюватись єдині для всіх платників або бути диференційованими, коли встановлюється основна ставка (норматив) для всіх платників та понижені або підвищені ставки (нормативи) для окремих платників. При цьому переслідуються мета створення або однакових, або різних умов оподаткування для платників податків.

В одних випадках єдина ставка податку (нормативу) ставить усіх платників у рівні умови, а диференціація створює одним пільгові, а іншим – більш жорсткі умови оподаткування.

Встановлення податкових ставок (нормативів) базується на наявному досвіді в оподаткуванні з урахуванням необхідності забезпечити видатки держави. При проведенні розрахунків

враховується також і такий фактор, як вплив податку на фінансові ресурси платника. Ставки податків, зборів та обов'язкових платежів можуть корегуватись. При встановленні податкових ставок (нормативів) звертається увага й на можливу поведінку платника податку, збору та обов'язкового платежу.

Податкові ставки (нормативи) бувають: **адвалорні** (у процентах до бази оподаткування); **специфічні** (у твердих сумах з одиниці виміру ваги, об'єму, кількості або іншого натурального показника); **змішані** (одночасно у процентах до бази оподаткування та у твердих сумах).

Адвалорні ставки (нормативи) встановлюються у процентах до бази оподаткування (оподатковуваного обороту), яка має грошовий вираз. Вони поділяються на три види:

– *пропорційні*, тобто єдині ставки (нормативи), які не залежать від розміру об'єкта оподаткування (вони спрощують податкову роботу та більш за все відповідають принципу рівнонапруженості в оподаткуванні);

– *прогресивні*, тобто ставки (нормативи), розмір яких зростає в міру збільшення обсягів об'єкта оподаткування;

– *регресивні* – це ставки (нормативи), які, на відміну від прогресивних, зменшуються в міру зростання об'єкта оподаткування, і вони необхідні тоді, коли держава хоче стимулювати такий ріст.

Податкова пільга – законодавчо закріплене повне або часткове звільнення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Податкові пільги можуть бути встановлені шляхом зменшення бази оподаткування або об'єкта оподаткування; запровадження знижених податкових ставок; зменшення нарахованих сум податків, зборів та обов'язкових платежів; звільнення від їх сплати окремих категорій платників; надання відстрочення або розстрочення у їх сплаті. Платники податків, зборів та інших обов'язкових платежів мають право використовувати податкові пільги або відмовитись від їх використання. Податкові пільги, які платник податків, зборів та інших обов'язкових платежів не використав, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані у рахунок майбутніх платежів або відшкодовані з бюджету.

Податкова квота – встановлена доля податку в доході платника в абсолютному та відносному виразі. Її величина характеризує допустимий рівень оподаткування. Якщо законодавчо встановити податкову квоту, це означатиме встановлення граничної величини вилучення доходу платника. В Україні поняття податкової квоти сьогодні не застосовується. Строки сплати податків, зборів та обов'язкових платежів встановлюються законодавством з питань оподаткування окремо для кожного з них.

Принципи податків та податкової системи

Як відомо, **принципи** (від лат. principium – основа, першопочаток) – це основоположні й керівні ідеї, провідні положення, фундаментальні начала певної сфери. Тому **принципами оподаткування слід вважати базові ідеї та положення, що лежать в основі податкової сфери.**

Економічні принципи оподаткування вперше були сформульовані у 1776 р. класиком політичної економії А. Сміто. Суть цих принципів зводиться до такого:

1. Всі громадяни повинні сплачувати податки відповідно до своїх можливостей і доходів (обов'язковість, всеохоплюючий характер, платоспроможність платників, справедливість).

2. Кожен податок має бути чітко визначений і відомий всім (чіткість і прозорість).

3. Податок повинен сплачуватися в зручний час і спосіб (зручність для платника).

4. Система мобілізації податку має будуватися в такий спосіб, щоб мінімізувати витрати держави (фіскальна ефективність для держави).

Стосовно законодавчого закріплення принципів оподаткування в Україні, то відповідно до положень статті 3 Закону України «Про систему оподаткування» **принципами побудови системи оподаткування в Україні є:**

– стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції;

– стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності – введення пільг щодо оподаткування прибутку (доходу), спрямованого на розвиток виробництва;

– обов'язковість впровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства;

– рівнозначність і пропорційність – справляння податків з юридичних осіб здійснюється в певній частці від отриманого прибутку й забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутки і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) – на більші доходи;

– рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи

нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);

– соціальна справедливість – забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обгрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого й прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;

– стабільність – забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;

– економічна обгрунтованість – встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;

– рівномірність сплати – встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), з огляду на необхідність забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;

– компетенція – встановлення й скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування виключно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами;

– єдиний підхід – забезпечення єдиного підходу до розробки податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг;

– доступність – забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів).

4.4. Класифікація податків та їх характеристика

В Україні податки за формою оподаткування бувають:

– *прямі* – податки, що стягуються безпосередньо з доходів і майна платника податків. До прямих податків належать прибутковий податок з фізичних осіб, податок на прибуток, податок на майно;

– *непрямі* – податки на товари й послуги, установлені центральними й місцевими органами влади у вигляді надбавок до ціни

товарів або тарифу на послуги й незалежні від доходів платників податків. Виробники й продавці виступають у ролі збирачів непрямих податків, уповноважених на те державою, а покупець стає платником непрямих податку. Найпоширеніші непрямі податки у вигляді акцизів, податку із продажів, мит, митних зборів.

Прибуткові податки на Україні діляться на три типи:

– **прогресивні податки** – податки, у яких середня податкова ставка підвищується зі збільшенням рівня доходу. Таким чином, якщо дохід агента збільшується, то росте й податкова ставка. Якщо ж, навпаки, падає величина доходу, то ставка так само падає;

– **регресивні податки** – податки, у яких середня ставка податку знижується при збільшенні рівня доходу. Це означає, що при збільшенні доходів економічного агента, ставка падає, і, навпаки, росте, якщо дохід зменшується;

– **пропорційні податки** – податки, ставка яких не залежить від величини оподаткованого доходу.

Податки класифікують за кількома ознаками.

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на податки на доходи (податок з доходів фізичних осіб, податок з прибутку); податки на споживання (ПДВ, акцизний збір); податки на майно (податок з власників транспортних засобів, податок на нерухомість).

Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони поділяються на загальнодержавні і місцеві.

Загальнодержавні податки встановлюються вищими органами влади, їх стягнення є обов'язковим на всій території країни. Вони можуть розподілятися таким чином між ланками бюджетної системи:

- повністю надходити до державного бюджету;
- повністю надходити до місцевих бюджетів;
- розподілятися у визначених пропорціях між державним і місцевими бюджетами.

Місцеві податки встановлюються місцевими органами влади. Існують кілька варіантів повноважень місцевих органів влади щодо їх встановлення:

1) місцеві органи влади мають право встановлювати надбавки до загальнодержавних податків;

2) встановлення місцевими органами місцевих податків у межах переліку, затвердженого вищими органами влади;

3) встановлення місцевими органами влади будь-яких податків без обмежень. Цей варіант суто теоретичний, який на практиці не застосовується.

Залежно від напрямку використання податки бувають загальні і цільові.

Цільові податки – форма мобілізації державою заходів на проведення певних заходів або для цільового фінансування деяких задалегідь зазначених витрат.

Загальні податки – не мають особливого призначення і можуть бути використані для покриття будь-яких видів витрат державного і місцевих бюджетів.

Вплив податків на економіку

Держава може встановлювати податки з різних причин: від перерозподілу доходів населення до усунення зовнішніх економічних ефектів. Вплив податків можна розглядати як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях.

З погляду макроекономіки

Зниження податків стимулює ріст як сукупного попиту, так і сукупної пропозиції.

Чим менше податків потрібно платити, тим більше очікуваного доходу в домогосподарств для споживання. Таким чином, росте сукупне споживання, а отже, і сукупний попит. Тому уряди знижують податки, коли проводять *стимулюючу економічну політику*, тобто коли метою держави є вивести країну із дна економічного циклу. Відповідно, *стримуюча економічна політика* має на увазі підвищення податків, з метою усунення «перегріву економіки».

Фірми сприймають підвищення податків як додаткові витрати, що призводить до того, що вони скорочують пропозицію свого товару. Загалом, скорочення пропозицій фірм веде до скорочення сукупної пропозиції. Таким чином, розмір податку обернено пропорційний величині сукупної пропозиції. Залежність між впровадженням податків і станом сукупної пропозиції докладно описав у своїх роботах економічний радник Президента США Рональда Рейгана Артур Лаффер, що став засновником теорії «економіки пропозиції» («supply-side economics»).

Підсумки теми

1. Податки та збори являють собою обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, який здійснюється платниками в певному розмірі, у чітко визначені строки і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

2. Сутність податків як економічної категорії відображається в їх функціях: фіскальній, регулюючій, контрольній, розподільчій та стимулюючій.

3. Митом є платіж, що стягується з юридичних та фізичних осіб за здійснення спеціально уповноваженими органами дії і видачу документів, що мають юридичне значення.

4. До елементів системи оподаткування належать: суб'єкт оподаткування або платник податків, зборів та обов'язкових платежів; об'єкт оподаткування; база оподаткування (оподатковуваний оборот); одиниця оподаткування; джерело сплати податку, збору та обов'язкового платежу; податкова ставка (норматив); податкова пільга; податкова квота; строки сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

5. Податки за формою оподаткування бувають прямі (що стягуються безпосередньо з доходів і майна платника податків) та непрямі (податки на товари і послуги, установлені центральними і місцевими органами влади у вигляді надбавок до ціни товарів або тарифу на послуги й незалежні від доходів платників податків).

6. Прибуткові податки на Україні поділяються на такі три типи: прогресивні податки, регресивні податки та пропорційні податки.

Терміни і поняття для словника

Податки

Функції податків

Мито

Елементи системи оподаткування

Принципи податків та податкової системи

Прямі податки

Непрямі податки

Прогресивні податки

Регресивні податки

Пропорційні податки

Місцеві податки

Завдання для індивідуальної роботи

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте історичні аспекти розвитку оподаткування.
2. Які характерні риси властиві податкам?
3. Розкрийте сутність податків та зборів. Опишіть їх функції.
4. Які спільні та відмінні риси між податками та зборами?
5. Вкажіть основні принципи системи оподаткування.
6. Які основні елементи системи оподаткування?